

บทที่ 6

บทสรุป

ดินแดนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยม เป็นแหล่งที่มีชุมชนโบราณสำคัญเกิดขึ้น เนื่องจากทำเลที่ตั้งของเมืองอยู่ในเส้นทางการค้าและการคมนาคม ทำให้ชุมชนขยายใหญ่ขึ้นบนเส้นทางการติดต่อที่สามารถไปสู่ดินแดนของบ้านเมืองแคว้นต่าง ๆ ได้โดยสะดวก ชุมชนเขลียง และชุมชนโบราณที่วัดพระพายหลวงได้พัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองอย่างชัดเจน ในลักษณะของเมืองหลวงคู่ ความสำคัญดังกล่าว จะปรากฏการจารในศิลาจารึกที่นิยมเรียกชื่อเมืองทั้งสองว่า “ศรีสัตนาลัยสุโขทัย” เรียกควบคู่กันมาโดยตลอด แม้ว่าภายหลังกษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์จะทรงประทับอยู่ที่เมืองสุโขทัย และส่งรัชทายาทมาครองเมืองศรีสัตนาลัย แต่ด้วยธรรมเนียมปฏิบัติของพัฒนาการในชุมชนเมืองทั้งสองแห่งนี้ จึงปรากฏการให้ความสำคัญแก่เมืองทั้งสองในฐานะที่เป็นเมืองคู่ทัดเทียมกัน

ด้วยสภาพของทำเลที่ตั้งเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัยที่อยู่ไกลจากทะเล และมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ปัญหาสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปจึงมีส่วนทำให้ประชาชนต้องแก้ไขปัญหาเพื่อการดำรงชีวิต กษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมืองได้เลือกนำวิธีการต่าง ๆ เข้ามาพัฒนาชุมชนเมืองทั้งสอง นับตั้งแต่การวางผังเมืองใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างและรูปแบบที่เรียนรู้มาจากบ้านแคว้นใกล้เคียง มาปรับใช้เพื่อการจัดการระบบเมือง กำหนดเขตชุมชนพระราชวัง ศาลสถานและสาธารณูปโภคโดยการควบคุมการใช้น้ำให้มีประสิทธิภาพด้วยการขุดคูเมือง ขุดตระพัง ขุดคลองส่งน้ำ สร้างฝาย คันดิน และหาแหล่งน้ำสำรองเพื่อการอุปโภคบริโภค ตลอดจนการส่งเสริมการใช้ที่ดินด้วยการนำพื้นที่ป่ามาทำเกษตรกรรม หากพื้นที่ใดขาดความอุดมสมบูรณ์ก็นิยมใช้เป็นที่ตั้งชุมชนเพื่อทำอุตสาหกรรม เช่น การผลิตสังคโลก การหล่อโลหะของพวกช่างฝีมือภายในชุมชนเมืองทั้งสอง จากสภาพของทำเลที่ตั้งที่ต้องอาศัยการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ๆ ได้นำคติความเชื่อพุทธศาสนาเข้ามาหล่อหลอมผู้คน เพื่อให้แนวทางการขยายตัวของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัยสามารถพัฒนาไปสู่การสร้างเป็นอาณาจักรที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา พุทธศาสนาแบบลังกาได้เผยแพร่เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ จึงทำให้ชุมชนหลายแห่งในดินแดนสยามประเทศที่มีการรวมตัวกันสร้างบ้านเมืองแคว้นแคว้นจนเกิดการยอมรับพุทธศาสนาเข้ามาช่วยทำให้เกิดการรวมตัวของบ้านเมือง ยึดถือปฏิบัติแทนความเชื่อดั้งเดิมในชุมชน การเผยแพร่พุทธศาสนาแบบลังกาได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการขยายอำนาจในการปกครองชุมชนต่าง ๆ ชุมชนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยมมีความสัมพันธ์กับ

อาณาจักรกัมพูชา ทั้งทางด้านศาสนา ความเชื่อ และการเมืองการปกครอง อิทธิพลดังกล่าวยังปรากฏการผสมผสานกับคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกา พบว่ายังคงอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในค่านิยมธรรมเป็นส่วนมาก แม้ว่าตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย จะพยายามพัฒนาขึ้นมาเป็นรัฐที่เป็นผู้นำทางด้านพุทธศาสนา และเผยแพร่คติความเชื่อตามแบบอย่างลังกา เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง แต่มิได้มีอำนาจทางการเมืองในการครอบครองดินแดนต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะชาวสยามกลุ่มอื่นก็พยายามสถาปนาศูนย์กลางอำนาจในท้องถิ่นของตนเองเช่นกัน

บริเวณชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากอาณาจักรกัมพูชา เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาได้เข้ามาเผยแพร่ ในขณะเดียวกันก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะการต่อสู้แย่งชิงอำนาจระหว่างผู้นำภายในท้องถิ่นโดยชาวสยามเป็นฝ่ายชนะ พุทธศาสนาแบบลังกาได้รับการยอมรับยกย่องส่งเสริมควบคู่กับการสร้างอาณาจักร ขณะเดียวกันความเชื่อดั้งเดิมพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ก็ยังคงปรากฏมีการนับถืออยู่ในท้องถิ่น แม้จะมีได้รับการส่งเสริมจากฝ่ายปกครองแต่ยังคงมีอิทธิพลอยู่มาก จึงกล่าวได้ว่าบริเวณชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย เกิดขึ้นจากความพยายามในการก่อตั้งรัฐของชาวสยาม แม้จะมีความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์และความเชื่อทางศาสนา

การกัลปนา เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย โดยจะเห็นได้ว่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ที่พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีจากเมืองนครศรีธรรมราชเดินทางเข้ามาเผยแพร่พุทธศาสนาแบบลังกาในอาณาจักรสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงแสดงออกในการอุปถัมภ์พุทธศาสนาด้วยการกัลปนาอุทิศที่ดินด้านตะวันตกของเมืองสุโขทัย ทำให้เกิดชุมชนของพระภิกษุสงฆ์ เป็นพื้นที่อริยัญญ มีการสร้างเสนาสนะขึ้นในบริเวณป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของเมืองสุโขทัย ในรัชกาลต่อ ๆ มาจึงปรากฏการขยายตัวของชุมชนมาทางด้านใต้และด้านตะวันออกของเมืองสุโขทัย เกิดจากพฤติกรรมกัลปนาในการอุทิศ แร่งงานคน สัตว์ ที่ดิน และผลประโยชน์อื่น ๆ ดังที่ได้ถือปฏิบัติด้วยวิธีการจารลงในศิลาจารึกเพื่อประกาศเกียรติคุณ วัดจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้นนับตั้งแต่รัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ได้ทำให้เกิดการขยายชุมชนโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีพระภิกษุทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะสู่ประชาชน จึงมีผลทำให้ชุมชนเมืองสุโขทัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ขณะที่หลักฐานการกัลปนาในชุมชนเมืองศรีสัชนาลัยส่วนใหญ่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ แต่เมื่อพิจารณาร่องรอยการขยายตัวของชุมชนก็เกิดจากพฤติกรรมกัลปนาอุปถัมภ์พระพุทธรูป เช่นเดียวกันกับที่เมืองสุโขทัย เมื่อพิจารณารูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมย่อมชี้ให้เห็นว่า วัดจำนวนมากในชุมชนเมืองศรีสัชนาลัยเพิ่มขึ้นจากการส่งเสริมพุทธศาสนาแบบลังกา โดยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ได้ัญเชิญพระอโนมทัสสีและพระสุมนเถระมาเผยแพร่พุทธศาสนา ภายหลังที่กลับจากการศึกษาในสำนักอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าที่เมืองพัน มีความเชื่อถือกันว่าสำนักนี้ได้ไปสืบทอดแบบแผน

พุทธศาสนาโดยตรงจากลังกาทวีป การสร้างวัดป่าแดง หรือวัดกัลยาวันาวาสเชิงเขาพระศรีเมืองศรีสัตนาลัยที่พระอโณมหัสสีประทับจำพรรษา ก็คือหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการขยายชุมชนอรัญญิกในเมืองนี้ จากที่เคยถูกกำหนดไว้ด้านตะวันตกของเมืองในสมัยที่พ่อขุนรามคำแหงได้ประดิษฐ์พุทธศาสนาแบบลังกาเป็นครั้งแรก

เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ทรงสร้างวัดป่ามะม่วงขึ้น เพื่อให้พระอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าได้มาเป็นพระอุปัชฌาย์ในการเสด็จออกผนวชของพระองค์ ในเวลาต่อมาพระสุนนเถระได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าอาวาสวัดป่ามะม่วง เมืองสุโขทัย และพระอโณมหัสสีได้รับสถาปนาเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าแดง เมืองศรีสัตนาลัย พฤติกรรมการกัลปนาให้กับวัดทั้งสองในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัย ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการขยายชุมชนเมือง และมีนัยทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีพุทธศาสนาแบบลังกาเป็นสื่อธรรมในการเผยแพร่สู่ประชาชน

การส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแบบลังกา เช่น กรานกฐิน การฟังธรรม การกัลปนา การอุทิศทรัพย์สิ่งของประโยชน์ให้กับวัดในชุมชนได้ปรากฏหลักฐานกระทำต่อเนื่องมาแม้จะสิ้นรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) แล้วก็ตาม ย่อมแสดงให้เห็นถึงผลอันเกิดจากการวางรากฐานให้ผู้คนเกิดศรัทธาเลื่อมใสที่มีต่อพุทธศาสนาแบบลังกาเป็นสำคัญ แม้ว่าฐานะของอาณาจักรสุโขทัยจะลดบทบาทความสำคัญเป็นเสมือนรัฐกันชนระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านนา ซึ่งในเวลาต่อมาได้พยายามแย่งชิงดินแดนของอาณาจักรสุโขทัยเพื่อผนวกเป็นอาณาจักรและลดบทบาทความสำคัญของอาณาจักรสุโขทัยที่เป็นรัฐที่ได้สืบทอดพุทธศาสนาจากดินแดนลังกาทวีป

การบูรณาการคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแบบลังกา เกิดจากพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับการศึกษามาจากลังกาทวีปโดยตรง และจากคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี เมืองนครศรีธรรมราช รวมทั้งสำนักอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าเมืองพัน ได้นำเอารูปแบบคติความเชื่อที่นิยมปฏิบัติในลังกาทวีป มาปรับให้เข้ากับศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัย โดยได้รับการอุปถัมภ์ส่งเสริมจากฝ่ายปกครองและประชาชนทั่วไป เพื่อจะทำให้อาณาจักรสุโขทัยเป็นรัฐผู้นำในด้านพุทธศาสนาจึงปรากฏการสร้างพุทธสถานขึ้นจำนวนมากในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัยที่นำเอาแบบอย่างพุทธสถานที่ปรากฏอยู่ในดินแดนลังกาทวีป มาสร้างขึ้นภายในอาณาจักร นับตั้งแต่รูปแบบของสถูปเจดีย์ทรงลังกา เจดีย์ช้างล้อมเพื่อให้เป็นพระมหาธาตุใจกลางเมืองหรือชุมชนที่ขยายตัวออกไป การสร้างมณฑปตามคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาถูกใช้เป็นประธานของวัดพร้อมทั้งถ่ายถอดรูปแบบของกรอบซุ้มหรือประติมากรรมประดับตามแนวคิดที่พระภิกษุสงฆ์ถ่ายทอดจากที่ได้เคยเห็นมาในขณะไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกาทวีป โดยเฉพาะวิหารพระอัฐฐารศที่ช่างในสมัยสุโขทัยได้นำคติความเชื่อที่ชาวลังกาเชื่อในเรื่องขนาดพระวรกายของพระพุทธเจ้าได้ถูกประยุกต์พร้อมกับสร้างขึ้นจำนวน

มาก ทั้งในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย และเมืองต่าง ๆ ที่รับเอาคติความเชื่อนี้ไปจากอาณาจักรสุโขทัย เช่นเดียวกับการนำเอาการสร้างรอยพระพุทธรูปมาบูรณาการคติความเชื่อตามแบบอย่างพุทธศาสนาในลังกา ดังเช่นการเปลี่ยนชื่อภูเขาในชุมชนอรัญญิกเมืองสุโขทัยให้มีชื่อว่าสุมณภูเหมือนในลังกาทวีป ย่อมแสดงให้เห็นว่าอาณาจักรสุโขทัยก็คือดินแดนที่พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเทียบเท่ากับลังกาทวีปที่สืบทอดพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์โดยตรง

การเจริญขึ้นของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ในต้นพุทธศตวรรษที่ 19 จนกลายเป็นอาณาจักรที่ทัดเทียมกับอาณาจักรของชาวสยามกลุ่มอื่น ๆ แม้จะเป็นช่วงระยะเวลาอันสั้น เนื่องจากผู้ปกครองอาณาจักรสุโขทัยในยุคต่อ ๆ มาไม่สามารถแก้ไขปัญหาค่าเสียหายเปรียบในเรื่องทำเลที่ตั้งศูนย์กลางของอาณาจักรได้ แต่ด้วยความยึดมั่นที่มีต่อพุทธศาสนาแบบลังกาที่ช่วยสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนและสังคมมาโดยตลอดเป็นทางเลือกสุดท้ายที่จะยังคงความสำคัญของอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จึงหมดบทบาทความสำคัญไปในที่สุด แต่พุทธศาสนาแบบลังกาได้ไปเจริญสูงสุดที่อาณาจักรล้านนา อันเป็นผลมาจากการเผยแพร่พุทธศาสนาที่อาณาจักรสุโขทัยซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาแบบลังกาในดินแดนสยามประเทศ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย